

Fagligt løft og øget trivsel af elever i udsatte positioner

Guide til valg af indsatser

oktober 2021

Viden til gavn

Publikationen er udgivet af

Socialstyrelsen
Edisonsvej 1
5000 Odense C
Tlf: 72 42 37 00
E-mail: info@socialstyrelsen.dk
www.socialstyrelsen.dk

I samarbejde med:
Styrelsen for Undervisning og Kvalitet, Børn- og
Undervisningsministeriet, Social- og
Ældreministeriet, Novo Nordisk Fonden,
Kommunernes Landsforening.

Download eller se rapporten på
www.socialstyrelsen.dk.

Der kan frit citeres fra rapporten med angivelse
af kilde.

ISBN: 978-87-94059-68-8

Indhold

1. Indledning	2
Initiativets baggrund, formål og målgruppe	2
Rammer og muligheder for anvendelse af de tildelte midler	3
Elever i målgruppen	3
Rammer for valg af indsats	4
Mulighed for faglig vejledning.....	4
2. Sådan kan I som kommune planlægge jeres valg af indsats.....	5
Trin 1: Afdæk behov og muligheder	5
Afdækning af behov	6
Afdækning af muligheder	8
Trin 2: Vælg og prioritér indsatser	9
Trin 3: Kommuniker og organisér jeres indsatser – alloker ressourcer og aftal ansvarsfordeling	10
3. Fokus på trivsel i faglige indsatser	11
4. Vidensbaserede indsatser til fagligt løft af elever i udsatte positioner	14
Indsatser i undervisningen	14
A. Tolærerordning	14
B. Makkerlæring	17
Indsatser i små grupper.....	19
C. Undervisning i små grupper.....	19
D. Intensive læringsforløb	21
Supplerende, individuelle indsatser.....	24
E. Bogpakker – familielæsning og læse- og skriveredskaber	24
Referencer.....	26
Kontakt	28

1. Indledning

Denne guide er skrevet til jer som kommune, der har modtaget midler til at igangsætte skoleunderstøttende indsatser i 2021/2022 i det nationale initiativ for at styrke elever i udsatte positioners trivsel og læring efter COVID-19. Guiden henvender sig både til den kommunale forvaltning, der har ansvaret for indsatserne inden for initiativets rammer, til skoleledelsen, og til dels lærere og ressourcepersoner på de skoler, der bliver inddraget i indsatserne.

I guiden kan I læse om initiativets baggrund, formål og målgruppe og om rammerne for anvendelsen af de tildelte midler. Guiden tilbyder desuden vejledning i at afdække målgruppen i jeres kommune samt et overblik over de indsatser, der kan igangsættes.

Guiden har til formål at

- opstille rammer og muligheder for anvendelsen af de midler der er tildelt kommunen,
- inspirere og guide jer i hvordan forvaltning og skoler kan foretage en afdækning af elever i målgruppen for initiativet
- inspirere og guide jer i valg af indsatstyper
- præsentere udvalgte indsatstyper og bidrage med forslag til, hvordan indsatserne foruden elevernes faglige udvikling også kan have fokus på trivsel og fællesskab.

Guiden er opbygget som følger:

- **Kapitel 2** er en guide til afklaring af målgruppe, behov og valg af indsatser.
- **Kapitel 3** giver eksempler på, hvordan de faglige indsatser kan integrere et fokus på trivsel.
- **Kapitel 4** præsenterer de vidensbaserede faglige indsatstyper, I kan vælge imellem.

Initiativets baggrund, formål og målgruppe

Elever i grundskolen har det seneste år haft lange perioder med hjemmeundervisning som følge af COVID-19-pandemien. Meget tyder på, at uligheden i læringsudbyttet er øget under skolenedlukningerne.

Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) har gennemført en undersøgelse, der viser, at det ifølge lærere og skoleledere særligt er elever fra socialt udsatte hjem, der har lært mindre under nedlukningerne end i den almindelige undervisning (EVA, 2021). Samtidig viser undersøgelser, at elever, der modtager en indsats efter serviceloven, samlet set er meget fagligt udfordrede i forhold til deres jævnaldrende (KL, 2020). I Holland viser en undersøgelse, at skolenedlukninger har haft betydelige konsekvenser for elevernes faglige niveau. Undersøgelsen konkluderer, at det faglige efterslæb alene i foråret 2020 svarer til 1/5 af et skoleår. Problematikken er særligt udtalt for elever af forældre med kort uddannelse, som oplevede et op til 55 procent større fagligt efterslæb end andre elever (Engzell et al., 2020).

På denne baggrund er det besluttet at iværksætte et nationalt initiativ, der som supplement til bredere COVID-19-indsatser på grundskoleområdet investerer i trivsel og læring hos elever i udsatte positioner. Her forstås elever i udsatte positioner, som elever, der er både socialt udsatte og vurderes at have et fagligt og/eller trivselsmæssigt efterslæb. Initiativet er initieret af et partnerskab mellem Social- og Ældreministeriet, Børne- og Undervisningsministeriet, KL, samt Novo Nordisk Fonden, VILLUM FONDEN og Egmont Fonden. Novo Nordisk Fonden medfinansierer initiativet. Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd (VIVE) står for evaluering af initiativet.

Initiativet tager afsæt i, at elevers trivsel og lyst til at lære hænger uadskilleligt sammen med deres faglige udbytte. Understøttelse af gode fællesskaber er derfor centralt for et solidt løft af faglighed og trivsel og omdrejningspunktet for de initiativer, kommuner og skoler konkret kan igangsætte under initiativet. Samtidigt er et fokus på den enkelte elevs konkrete behov, på lokal efterspørgsel og lokal autonomi afgørende for en frugtbar indsats. Initiativet lægger desuden vægt på at understøtte kapacitetsopbygning på skoler og i kommuner, så initiativets redskaber og indsatser kan styrke skolernes og kommunernes arbejde med målgruppens trivsel og læring på langt sigt.

Rammer og muligheder for anvendelse af de tildelte midler

I det følgende præsenteres de rammer, der er opstillet for hvordan I kan anvende midler i det nationale initiativ, både i forhold til målgruppen blandt eleverne og valget af indsatser.

Elever i målgruppen

Valg af elevgruppe(r)

Det nationale initiativ er målrettet de elever, der både er i socialt udsatte positioner, og som vurderes at være særligt fagligt udfordrede efter skolenedlukningerne i 2020 og 2021. I denne målgruppe forventes særligt at være elever med svagere socioøkonomisk baggrund, da undersøgelser peger på, at disse har haft et ringere udbytte af nødundervisningen samt efterfølgende mindre støtte i hjemmet til at reducere fagligt efterslæb eller mistroivsel generelt. Målgruppen anslås at være ca. 10 % af alle elever i grundskolen.

Målgruppen kan være udfordret af flere, overlappende problemstillinger, som kan være blevet forværret under COVID-19, fx:

- Personlige, trivsels- eller læringsmæssige udfordringer,
- bekymrende skolefravær,
- sproglige udfordringer (særligt hos tosprogede elever).

Den konkrete vurdering af, hvilke elever i målgruppen, der skal indgå i indsatserne på jeres skoler, foretages i et samarbejde mellem forvaltningen og den enkelte, deltagende skole. Det står jer frit for at udvælge de elevgrupper inden for initiativets målgruppe, som I vurderer kan få gavn af indsatserne i initiativet. Se kapitel 2, trin 1 for forslag til afgrænsninger af målgruppen.

Jeres vurdering af, hvilke elever, der skal indgå i indsatsen skal ske på baggrund af en indledende lokal og kvalitativ afdækning af elever i målgruppen i kommunen. Inspiration til hvilke greb, I kan anvende i afdækningen, uddybes i guiden i kapitel 2.

Valg af skoler i kommunen

Det står kommunen frit for, hvorvidt indsatserne igangsættes på én eller flere skoler eller på tværs af kommunens skoler. Midlerne kan desuden fordeles mellem såvel kommunale grundskoler som på fri- og privatskoler. Se mere om dette i kapitel 2, trin 1.

Rammer for valg af indsats

De indsattstyper, som I kan vælge imellem er skoleunderstøttende indsattser, der giver ekstra støtte ud over den almindelige undervisning. Indsattstyperne er udvalgt, fordi der er dokumenteret viden om deres positive virkning for fagligt løft.

Det er op til den enkelte kommune at beslutte, hvilke konkrete, skoleunderstøttende indsattser, I implementerer inden for de indsattstyper, der er præsenteret i denne guide. Derudover står det jer frit for:

- Om I indgår et samarbejde med eksterne leverandører (offentlige eller private) om indsattserne, eller selv ønsker at etablere indsattser ved at inddrage skolernes egne ressourcer og/eller evt. lokale aktører.
- Om I igangsætter én eller flere af indsattstyperne, og om indsattserne er de samme eller varierer fra skole til skole i kommunen.

Uanset hvordan I vælger at implementere indsattserne, skal følgende forhold imødekommes:

- Indsattserne skal søges tæt forankret til eksisterende strukturer, fællesskaber og øvrige aktiviteter og indsattser rundt om eleven. Dette, så der sikres en forankring af indsattsens virkninger for eleven på længere sigt. Tæt kommunikation mellem eventuel leverandør, skole, forældre og eventuelle øvrige aktører er væsentlig.
- Indsattserne skal være vidensbaserede ved at bygge på effektevaluerede indsattser, der er afprøvet i en dansk grundskolekontekst. Af den grund skal I vælge mellem indsattstyperne præsenteret i denne guide, da disse er afprøvede med positive resultater i en dansk grundskolekontekst.
- Indsattsen må ikke erstatte elevens almindelige undervisning og må ikke forhindre, at eleven kan deltage i den almindelige undervisning.

Jeres valg af konkrete indsattser skal ske med udgangspunkt i de indsattstyper, der findes i kapitel 4.

Mulighed for faglig vejledning

Der er nedsat et sekretariat for det nationale initiativ, som tilbyder faglig vejledning og sparring i forhold til at afdække målgruppen, jeres valg af indsatt og arbejdet med at omsætte indsattsen til praksis, for de kommuner og deltagende skoler, der ønsker det. Derudover samarbejder sekretariatet med en evaluator om evalueringen af initiativet og om jeres deltagelse i evalueringen. Sekretariatet udøver blandt andet et opsøgende arbejde med vejledning af hver kommune og kan kontaktes telefonisk og pr. mail. Se kontaktoplysninger på bagsiden af guiden.

2. Sådan kan I som kommune planlægge jeres valg af indsats

I det følgende præsenteres, hvordan I kan planlægge jeres arbejde med at udvælge de elever, som kan få gavn af indsatsen, og vælge de konkrete indsatser, som imødekommer elevernes behov for faglig støtte. Forvaltningen spiller en væsentlig rolle i at koordinere afdækningen i samarbejde med skoleledelsen og det fagprofessionelle personale, der kender børnene.

Afdækning af behov og valg af indsatser består af tre trin, som vist i figuren nedenfor:

Trin 1: Afdæk behov og muligheder

Et målrettet arbejde med at understøtte faglig udvikling og trivsel forudsætter en fælles forståelse af, hvilke elever eller elevgrupper, der har behov for en ekstra indsats, og hvad indsatserne skal fokusere på. I skal derfor med input fra skolerne afdække behovet for en ekstra indsats blandt eleverne i netop jeres kommune.

Når det er afdækket, hvilke elever, der vil få gavn af en ekstra indsats, er det relevant at se på de ressourcemæssige muligheder og faciliteter i kommunen og på skolerne.

Afdækning af behov

For at få et samlet overblik over, hvilke elever eller elevgrupper, der har et fagligt og trivselsmæssigt efterslæb efter COVID-19, skal I som kommune tilvejebringe en afdækning af, hvor behovene for en særlig indsats er de største og mest akutte. Både kommunale grundskoler og fri- og privatskoler kan med fordel indgå i afdækningen. Målet er ikke en tilbundsgående analyse af alle elever, men at danne et overblik over, hvor behovene for en særlig indsats er størst i jeres kommune.

I praksis kan afdækningen foretages af skoleledelserne på de enkelte skoler – evt. med inddragelse af de pædagogiske ledere og/eller ressourcepersoner.

Afgrænsning af målgruppen

I kan vælge at afgrænse målgruppen yderligere, fx ved at tage udgangspunkt i udvalgte elevgrupper, som I vurderer har fået det største læringsefterslæb efter COVID-19 i jeres kommune. Fx ved:

- at fokusere på **udskolingselever**, eftersom denne elevgruppe har været mest hjemsendt under COVID-19.
- at fokusere på **elever, der er anbragte** eller modtager en indsats efter Serviceloven, eftersom denne elevgruppe i forvejen er kendetegnet ved et fagligt efterslæb samt manglende læringsmiljø i hjemmet.
- Afgrænsningen kan også omfatte elever, der har udfordringer i **specifikke fag**, fx fordi fagene har været nedprioriteret i nødundervisningen eller eleverne har manglet støtte til fagene i nødundervisningen.

Afdækningen af behov og afgrænsningen af målgruppen kan fx indebære følgende overvejelser:

Er der, behovene taget i betragtning, brug for, at I udruller indsatserne bredt på skolerne i kommunen eller peger behovene på en mere fokuseret indsats på udvalgte skoler?

- Hvordan giver det mening at afgrænse målgruppen i jeres kommune?
- Peger behovet på indsatser til grupper af elever med fælles læringsbehov, elever med individuelle lærings- og trivselsbehov eller begge dele?

Grupper af elever med fælles læringsbehov

Fx mindre elevgrupper med samme problemstillinger og læringsmæssige behov eller hele klasser, hvor en høj andel af eleverne er socialt og fagligt udsatte, eller klasser som har mistet ekstraordinært megen undervisning i fag eller på specifikke kompetenceområder (fx pga. konkrete tilfælde af COVID-19, der har ført til hjemsendelse).

Elever med individuelle lærings- og trivselsbehov

Fx elever, der har haft vanskeligt ved at indgå i fjernundervisning generelt eller i specifikke fag.

Der gøres opmærksom på, at de udvalgte, fællesskabs-orienterede indsatstyper ikke kan erstattes af individuelt-orienterede indsatstyper. Individuelt-orienterede indsatser kan supplere fællesskabsorienterede indsatser.

Afdækning af målgruppen ud fra kvantitative og kvalitative data

Nedenfor kan I finde inspiration til, hvordan I som kommune kan vejlede skolerne til at identificere målgruppen af elever med faglige og trivselsmæssige behov ved at inddrage kvantitative og kvalitative data. Inddragelse af både kvantitative og kvalitative data understøtter, at målgruppen af socialt og fagligt udsatte identificeres ud fra relevante faktorer. De kvantitative data tilvejebringes typisk af skoleledelsen og ressourcepersonerne, mens de kvalitative data oplagt kan indsamles af lærerteamet.

Kvantitative data - Udarbejdelse af bruttoliste over fagligt udfordrede elever

Nedenfor ses en oversigt over kvantitative data, der er relevante og tilgængelige i arbejdet med at udarbejde en bruttoliste over målgruppen af elever, der kan være socialt og fagligt udfordrede efter COVID-19.

	Data	Tilgængelighed	Opmærksomheder
For alle klassetrin	Fraværsregistrering.	Skolerne kan tilgå individdata i deres elevadministrationssystemer.	Opmærksomhed på elever, der har haft et fravær på 10% eller mere i seneste eller indeværende skoleår.
	De seneste nationale test for 2., 4. og 6. årgang i henholdsvis læsning og matematik.	Testene kan tilgås på www.testogprøver.dk	Opmærksomhed på elever, der har fået "ikke tilstrækkelig", "mangelfuld" og "jævn".
For udskoling	Elever, der er vurderet ikke-uddannelsesparate.	Skolerne kan tilgå individdata i deres elevadministrationssystemer.	
	Elever, der i standpunktskarakterer har fået karakteren 4 eller derunder i 8. og/eller 9. klasse.	Skolerne kan tilgå individdata i deres elevadministrationssystemer.	

På baggrund af bruttolisten kan skoleledelsen, ressourcepersonerne og relevante lærere drøfte og identificere de elever, som vurderes at have behov for særlige indsatser.

Kvalitative data – Identificering af elever, der har brug for støtte

Den kvalitative vurdering af elevernes udsathed kan på kommunalt niveau tage udgangspunkt i en vurdering af elevernes udsathed. Den kvalitative afdækning bør involvere skolerne og det fagprofessionelle personale, der kender eleverne godt. I det kvalitative arbejde med at identificere og lokalisere elevernes faglige og trivselsmæssige udfordringer på skolerne kan I som kommune vejlede skolerne til at tage afsæt i spørgsmålene nedenfor. I besvarelsen af spørgsmålene kan der være behov for at inddrage eleverne og deres forældre

Spørgsmål til kvalitativ afdækning af elever i målgruppen

1. Hvad ved I om elevens faglighed og trivsel fra før COVID-19?
2. Hvad ved I om elevens faglige niveau nu (øjebliksbillede)?

3. Har eleven haft svært ved at deltage aktivt i den virtuelle undervisning?
4. Har eleven været mentalt udfordret af at skulle være hjemme?
5. Har eleven manglet støtte hjemmefra til at deltage i den virtuelle undervisning?
6. Har eleven forandret sig under nedlukningen? Hvordan?
7. Har eleven svært ved at koncentrere sig i undervisningen og/eller deltage i klassefællesskabet?
8. Har eleven haft fast/delvist fysisk fremmøde under skolenedlukningen (fx nødpasning, trivselsgrupper)?
9. Er eleven vurderet uddannelsesparat, men har under nedlukningen haft bekymrende fravær, manglende afleveringer, mm.?
10. Er eleven anbragt uden for hjemmet (dvs. i plejefamilie, på døgninstitution eller opholdssted)?
11. Kender I til, at eleven modtager en indsats efter Serviceloven?
12. Har eleven funktionsnedsættelser som fx ordblindhed?
13. Oplever eleven udfordringer ift. at være tosproget?

Alle deltagende elever og klasser skal registreres til brug for evalueringen. Kommunen modtager en selvstændig vejledning til dette formål.

Afdækning af muligheder

Når målgruppen af elever er identificeret, kan I herefter med input fra skolerne afklare de muligheder og begrænsninger, der knytter sig til den konkrete kontekst på de enkelte skoler, som de kommende indsatser skal kunne fungere i.

Overvej særligt:

- **Eksisterende pædagogiske ressourcer og støttefunktioner (kapacitet og kompetencer)**
 - *Hvilke ressourcepersoner er tilgængelige og egnede til at drive de ønskede indsatser? (Se overblik over indsatserne, kapitel 4)*
 - *Hvordan kan eksisterende ressourcepersoner og/eller lærere evt. vikardækkes under indsatsen?*
- **Mulighed for at tilknytte eksterne pædagogiske ressourcer og/eller specialistkompetencer**
 - *Hvilke specialistkompetencer kan der være behov for at tilknytte indsatserne?*
 - *Hvilke eksterne leverandører kunne være relevante at indgå et samarbejde med?*
- **Organisering og muligheder for at udnytte tilgængelige ressourcer bedre lokalt og på tværs af skoler**
 - *Er det relevant at uddanne udvalgte ressourcepersoner til opgaven med henblik på forankring?*
 - *Hvordan indsatserne bedst kan forankres, så indsatserne kan bidrage til en varig kapacitetsopbygning?*
- **De fysiske rammer og faciliteter**
 - *Hvor kan indsatserne bedst foregå for at skabe de bedste rammer for eleverne og indsatserne?*
 - *Hvornår bør indsatserne foregå, så de bedst muligt tager højde for elevernes øvrige aktiviteter?*

Sekretariatet bag det nationale initiativ tilbyder sparring om afdækning af behov og muligheder. Se sekretariatets kontaktoplysninger på bagsiden.

Trin 2: Vælg og prioritér indsatser

Med udgangspunkt i trin 1 kan I som kommune prioritere, hvilke konkrete faglige indsatser I ønsker at igangsætte på kommunens forskellige skoler. I prioriteringsprocessen inddrages input fra skolernes ledelse, lærere og ressourcepersoner.

Det er væsentligt, at I iværksætter indsatser, som hænger naturligt sammen med elevernes skole, hverdag og eventuelle andre indsatser rundt om eleverne, for at sikre faglig sammenhæng, videreudvikling af elevens læring og en meningsfuld indsats for eleven. Samtidig skal midlerne kunne anvendes til et lokalt fagligt løft og kapacitetsopbygning på skolerne for at understøtte en mere varig forankring af indsatserne. Midlerne kan således fx anvendes til kompetenceudvikling af fagprofessionelt personale, så de kan drive indsatserne fremadrettet og forankre af indsatserne i skolens eksisterende organisering i hverdagen.

Nedenstående giver et overblik over de vidensbaserede faglige indsattstyper, som I kan vælge mellem. Læs mere om indsattstyperne i kapitel 4.

1. Fællesskabsorienterede faglige indsatser i undervisningen – Indsatser i denne kategori justerer på rammerne i den almindelige undervisning, fx ved at tilføje en ekstra lærer i den almindelige undervisning.

2. Fællesskabsorienterede faglige indsatser i små grupper – Indsatser i denne kategori giver eleverne undervisning ud over det, de modtager i den almindelige undervisning.

3. Supplerende, faglige individuelle indsatser – Indsatser, som ikke er klasse- eller holdundervisning, men som kan virke understøttende for den enkelte elev i forhold til læringen i de to ovenstående type indsatser. Denne tredje type indsats må ikke stå alene, men kan supplere ovenstående indsatser.

Kommunen kan vælge at implementere en eller flere af nedenstående indsattstyper:

1. Indsatser i undervisningen	2. Indsatser i små grupper
A. Tolærerordning	C. Undervisning i små grupper
B. Makkerlæring	D. Intensive læringsforløb
3. Supplerende, individuelle indsatser	
E. Bogpakker	

Overvejelser ved valg af indsatser

- Giver behovene og mulighederne i kommunen anledning til at fokusere på én eller flere indsatser?
- Hvilke fag er der størst behov for at indsatserne fokuserer på?
- Hvilke klassetrin/aldersgrupper er der størst behov for at indsatserne fokuserer på?
- Er der behov for forskellige indsatser på forskellige skoler?
- Hvordan giver det bedst mening at fordele de tildelte midler og lokale ressourcer på indsatserne ift. indholdsomfang og tidsperspektiv for den enkelte indsats?

Overvejelserne skrives ind i skabelonen for projektbeskrivelsen. Som del af projektbeskrivelsen skal I også lave en plan for implementeringen af den eller de valgte indsatser.

Sekretariatet bag det nationale initiativ tilbyder faglig sparring om valg af indsatser. Se sekretariatets kontaktoplysninger på bagsiden.

Trin 3: Kommuniker og organisér jeres indsatser – allokér ressourcer og aftal ansvarsfordeling

Når I i samarbejde har besluttet, hvilke indsatser I vil implementere i jeres kommune og hvordan, er det vigtigt, at beslutningerne kommunikeres og begrundes til de berørte lærere og resourcepersoner såvel som det bredere lærerkollegium på skolerne, for at sikre tilslutning til indsatserne og samarbejdet herom. I dette trin kan følgende overvejelser være relevante:

- Hvem skal have det daglige ansvar for de konkrete indsatser på og uden for skolen?
- Hvordan skal vejledere, andre faglige resourcepersoner og evt. skolebestyrelsen involveres i indsatserne?
- Hvordan orienteres og involveres elevmålgruppens forældre i indsatsen?
- Hvordan skal initiativet og målgruppen italesættes over for de deltagende og øvrige elever?
- Hvordan vil I sikre forankring af indsatserne på den enkelte skole på længere sigt?

Medarbejderes forudsætninger og motivation for at løfte indsatserne

Lærerne og resourcepersonernes forudsætninger og motivation for at arbejde med de konkrete indsatser har stor betydning for elevernes udbytte af indsatserne. Derfor er det som bekendt relevant i planlægning og implementering af indsatserne at overveje de involverede medarbejderes og lederes:

- Kompetencer og erfaringer med lignende indsatser eller læringsforløb
- Forudgående kendskab eller relation til de konkrete elever/elevgrupper
- Interesse i og motivation for at arbejde med indsatserne.

Hvis I vurderer, at det står mål med indsatsens omfang, kan I overveje at etablere en arbejdsgruppe på tværs af de enkelte skoler eller internt på skolerne, som det giver mening i den konkrete indsats.

Sekretariatet bag det nationale initiativ tilbyder sparring om organisering af indsatserne. Se sekretariatets kontaktoplysninger på bagsiden af denne guide.

3. Fokus på trivsel i faglige indsatser

Eksisterende forskning peger på, at der er en tæt sammenhæng mellem elevernes faglige udbytte, undervisningsmiljøet og deres trivsel. Det betyder både, at elever trives bedre, når de lærer og udvikler sig, men samtidig, at læringspotentialet hos eleverne er større, hvis de trives i deres skolegang (Rambøll et al., 2014). Aktuelle undersøgelser peger desuden på, at der er særligt efter COVID-19 er behov for at støtte op om elevernes trivsel (DPU, 2021b). Mistrivsel kan komme til udtryk adfærdsmæssigt (fx i form af øget fravær), gennem psykiske tegn (fx ensomhed eller angst) og gennem fysiske tegn (fx uro eller søvnbesvær).

Det følgende kapitel vil derfor præsentere konkrete forslag til, hvordan de deltagende skoler kan arbejde med trivsel og fællesskaber på måder, der samtidig er understøttende for det samlede læringsmiljø samt at forstærke og stilladsere de faglige indsatser, som er beskrevet i kapitel 4.

Elevinddragelse

Inddragelse af eleverne i undervisning har både en faglig og trivselsmæssig effekt. Ved at have et øget fokus på at lytte til og anerkende eleverne for deres selvstændige meninger og holdninger i hverdagen kan der skabes bedre trivsel for eleverne og give dem mere motivation for at lære. Der kan være stor værdi i at koble den faglige undervisning til elevernes interesser, hobbyer eller synspunkter for at give dem en større relevansopfattelse af indholdet. På den måde kan eleverne opleve, at de bliver set og mødt, der hvor de er.

Det er særligt vigtigt, at elever med særlige behov eller udfordringer ift. at indgå i klassefællesskabet imødekommes og inddrages så meget som muligt. Det er afgørende for, at eleverne føler sig trygge ved skolen som fællesskab. Det kommer til gavn for den enkelte elev, men udvider samtidig de øvrige elevers forståelse af hinandens forskelligheder og behov samt evne til at rumme disse (Lagermann, 2020).

Vær opmærksom på følgende i elevinddragelsen i de faglige indsatser:

- Lyt til, observer og anerkend eleverne
- Kobl den faglige undervisning til elevernes interesser, hobbyer eller synspunkter
- Inddrag elever med særlige behov eller udfordringer så meget som muligt

Find konkrete værktøjer til elevinddragelse her:

- Artikel: [Inddragelse af børns perspektiver i udviklingen af inkluderende læringsmiljøer](#)

Klasserumsledelse

Klasserumsledelse er afgørende ift. arbejdet med at udvikle stærke fællesskaber og gode læringsmiljøer på skolerne. Primært fordi det kan have stor indflydelse på elevernes trivsel. Den gode klasserumsledelse kan tage form på mange måder. Konkrete fokuspunkter for klasserumsledelse kan være tydeliggørelse af acceptabel og uacceptabel adfærd over for eleverne og aktiv involvering af eleverne - eksempelvis til at formulere klasseregler eller kodeks for den gode opførelse.

Klasserumsledelse er ligeledes vigtigt i arbejde med elevernes socio-emotionelle kompetencer. I det ligger, at eleverne udvikler relationelle kompetencer, forstår at anerkende og rumme hinandens forskelligheder (Rambøll et al., 2014).

Vær opmærksom på følgende i klasserumsledelsen i de faglige indsatser:

- Arbejd med elevernes socio-emotionelle kompetencer
- Tydeliggør acceptabel og uacceptabel adfærd over for eleverne
- Involver eleverne aktivt, fx til at formulere klasseregler

Find konkrete værktøjer til klasserumsledelse her:

- Artikel: [Fællesskabende didaktikker](#)

Variert undervisning og bevægelse

Motivation og engagement hos eleverne er en væsentlig forudsætning for deres læring. En af måderne hvorpå man kan vække motivationen, er ved at variere elevernes veje til læring. Formålet er at skabe et mere stimulerende og inspirerende undervisningsmiljø. (Lagermann, 2020).

Bevægelse i eller omkring undervisning kan ligeledes have en stor indlæringsmæssig og trivselsmæssig effekt. Bevægelse kan integreres som korte pauser mellem forskellige opgaver eller som en integreret del af undervisningen. Idéen med korte, kropslige pauser er at stimulere eleverne og opretholde koncentrationsevnen, således at eleverne får mere ud af undervisningen. De elever, der i forvejen er de mindst aktive, eller de elever med mindst forældreopbakning, opnår ofte signifikante effekter med bevægelsesindsatser i skolen (EMU, 2021).

Bevægelse kan fx inddrages i undervisningen gennem:

- Legende aktiviteter
- Strukturering af undervisningen (fx eleverne kommer op fra stolene og bevæger sig i lokalet)
- Kropsliggørelse af det faglige indhold
- Situeret læring
- Kreative og æstetiske læringsaktiviteter

Vær opmærksom på følgende i inddragelsen af variation og bevægelse i de faglige indsatser:

- Variér elevernes veje til læring
- Skab et inspirerende undervisningsmiljø
- Integrér bevægelse i undervisningen

Find konkrete værktøjer til variation af undervisningen og bevægelse her:

- [Inspirationskatalog - fra skole til skole](#)

Fokus på skolefravær

De nationale trivselsmålinger viser, at elever med høj faglig og social trivsel har lavt skolefravær (STIL, 2016). Elever, der har højt fravær, oplever oftere udfordringer med deres indlæring og faglige niveau, dårlig faglig og social trivsel samt frafald senere i uddannelsessystemet. Skolefravær har således både en faglig og en social slagside (Kristensen et al., 2020).

Fokus på skolefravær og skolevægrende adfærd hos eleverne, er derfor en klar forudsætning for at skabe et godt afsæt for elevernes trivsel og deres faglige udbytte. Det kan blandt andet handle om at gøre undervisningen involverende og imødekommende, så eleverne får lyst til at deltage. Dertil bør fravær italesættes, som et fælles anliggende for fællesskabet i klassen og på hele skolen med henblik på at gøre eleverne til medspillere i håndteringen (Lagermann, 2020).

Vær opmærksom på følgende i fokuset på skolefravær i de faglige indsatser:

- Gør undervisningen involverende og imødekommende
- Gør eleverne til medspillere i håndteringen af skolefravær

Find konkrete værktøjer til skolefravær her:

- Redskab: [Inddrag forældre og elever og sæt fravær på dagsordenen](#)
- Artikel: [Forebyggelse af skolefravær hos børn med autisme](#)

4. Vidensbaserede indsatser til fagligt løft af elever i udsatte positioner

Dette kapitel beskriver de vidensbaserede indsatstyper I kan vælge at implementere. De vidensbaserede indsatser er bl.a. udvalgt, fordi de er afprøvet i en dansk grundskolekontekst med positive resultater. Det er væsentligt, at de indsatser, der sættes i gang for at løfte elevernes faglige efterslæb er virkningsfulde og kan skabe positive effekter for målgruppen. Samtidig er det væsentligt, at indsatserne tilpasses elever og lokale behov. Derfor er de vidensbaserede indsatser i denne guide formuleret som overordnede indsatstyper, for dermed at give mest mulig lokal frihed til den konkrete tilrettelæggelse og gennemførelse af indsatser.

	<i>Fællesskabsorienterede faglige indsatser i undervisningen</i>		<i>Fællesskabsorienterede faglige indsatser i små grupper</i>		<i>Individuelle faglige indsatser</i>
	Tolærerordning	Makkerlæring	Undervisning i små grupper	Intensive læringsforløb	Bogpakker
Kendetegn	To lærere med forskellige kompetencer varetager klasseundervisning samtidig	Elever samarbejder om læring i makkerpar	Udvalgte elever modtager faglig støtte i små grupper uden for den almindelige undervisning	I en afgrænset periode arbejder grupper af elever intensivt med faglige udfordringer uden for den almindelige undervisning	Den enkelte elev modtager læse- og skriveredskaber til individuel træning uden for skoletiden
Målgruppe	Hele klassen og/eller udvalgt elevgruppe	Hele klassen og/eller udvalgt elevgruppe	Elever i udsatte positioner/elever, der præsterer under niveau	Elever i udsatte positioner med faglige udfordringer	Elever i udsatte positioner og fagligt udfordrede elever
Egnet område	Alle klassetrin Alle fag	Alle klassetrin Alle fag	Alle klassetrin Udvalgte fag, fx matematik	Primært udskoling Udvalgte fag, fx matematik og dansk	Primært indskoling og mellemtrin Udvalgte fag, fx dansk
Minimum varighed	Et halvt til et helt skoleår	16 uger	12 uger	2-4 uger fuld tid	16 uger/2 gange årligt

I det følgende kan I læse nærmere om de forskellige faglige indsatser.

Indsatser i undervisningen

A. Tolærerordning

Overblik: Tolærerordning

Organisering:	Der tilføjes en ekstra medarbejder til klassen, så klassens lærer underviser sammen med en anden lærer eller ressourceperson
Målgruppe:	Hele klassen med fokus på en udvalgt elevgruppe
Alderstrin:	Egnet til alle klassetrin
Fag:	Egnet i alle fag
Varighed:	Minimum 10-14 lektioner om ugen i et halvt til et helt skoleår (indsatsen er dokumenteret positiv ved afprøvning i 9 måneder)

Kort om indsatsen

Ved tolærerordning er to lærere til stede i undervisningen for hele klassen på samme tid. Tolærerordning giver mulighed for, at den ene af lærerne/ressourcepersonerne fokuserer målrettet på de fagligt udfordrede elever i klassen. Indsatsen kan også målrettes hele klassen i de klasser, hvor forskelligheden i elevgruppen - socialt og fagligt - er størst. Der er i samarbejdet mellem de to lærere fokus på at skabe en inkluderende pædagogisk praksis, der imødekommer elevernes forskellige forudsætninger og behov og på den led understøtter bedre deltagelsesmuligheder for alle i klassen.

Tolærerordning er et bredt begreb og kan organiseres på mange måder, og kan finde sted som både tværprofessionelt, tværfagligt og monofagligt samarbejde mellem lærere, pædagoger og ressourcepersoner på tværs af fag og i samme fag.

Indsatsen i praksis

Der kan vælges mellem to typer tolærerordning:

1. En læreruddannet deltager i forberedelse og gennemførelse af undervisningen sammen med klassens eksisterende lærer mindst 10,5 lektioner á 45 min. om ugen.
2. En ressourceperson er til stede i mindst 14,5 lektioner á 45 min. om ugen, men har mindre forberedelsestid end klassens eksisterende lærer.

Forudsætninger for gennemførelse af indsatsen og for indsatsens virkning

- Tilgængelighed af kvalificerede lærere/ressourcepersoner.
- Realistisk planlægningshorisont til at rekruttere lærere/ressourcepersoner, der har kompetencerne til rollen.
- Implementering kræver en klar rollefordeling blandt lærerne/ressourcepersonerne, og at begge parter anerkender den andens kompetencer.

Kriterier for lærerressourcernes anvendelse i indsatsen

For at have et tilstrækkeligt fokus på målgruppen for det nationale initiativ, skal tolærerordning struktureres på en af følgende måder:

Én underviser, én assisterer

Klassen bliver undervist samlet af den ene underviser, mens den anden underviser har fokus på at assistere i klassen. Fordelen er, at den anden underviser kan danne en tæt relation til elever, som har behov for ekstra støtte.

Parallelundervisning

Klassen bliver inddelt i to grupper med hver deres underviser. Fordelen er, at det kan skabe større trykthed for elever, som har udfordringer med at deltage, når hele klassen er samlet.

Stationsundervisning

Eleverne bliver opdelt i mindre grupper, fx ud fra faglige behov. Eleverne skifter mellem at arbejde selvstændigt og med en af de to undervisere. Fordelen er, at underviserne kan komme helt tæt på elevernes arbejde og kan give grupperne fagligt tilpassede opgaver.

- Det er en fordel, at den ekstra lærer/ressourceperson har nogle års erfaring og er mange timer i klassen.

Ressourcer til gennemførelse af indsatsen

- Løn til to lærere/ressourcepersoner både i undervisning og til fælles, skemalagt forberedelse og evaluering.

Til skoleledelsen

Organisér indsatsen

- Overvej i hvilke klasser der er et særligt behov for at differentiere det faglige indhold.
- Overvej hvilke ressourcer der kan frigøres til både planlægning og gennemførelse af undervisning.
- Vurdér hvilke ressourcer og samarbejdsrelationer der egner sig til det behov, I ønsker at fokusere på.
- Vær opmærksom på, at de fagprofessionelles kompetencer skal komplementere hinanden, ligesom en grundlæggende tillid imellem den eksisterende lærer og den ekstra lærer/ressourceperson er essentielt for en udbytterig tolærerordning. Hvis de fagprofessionelle ikke allerede har et tæt samarbejde, så kan der udarbejdes en samarbejdsaftale i begyndelsen af et forløb, så både de fagprofessionelle og ledelsen er indforstået med forløbets formål og deltagernes roller.
- Hav blik for, at skemalægning kan understøtte planlægning, gennemførelse og evaluering af undervisningen. Afsæt fx et fast tidspunkt i skemaet, hvor de fagprofessionelle kan planlægge og evaluere undervisningen sammen.

Læs mere om indsatsen

- Materiale: [Tilrettelæggelse, gennemførelse og evaluering af undervisning med co-teaching](#)
- Artikel: [Tværprofessionelt samarbejde giver nyt blik for elevers og fællesskabets ressourcer](#)
- Artikel: [Co-teaching som led i et vejledningsforløb i dansk som andetsprog](#)

Praksiseksempler på implementering af indsatsen til inspiration

- Matematik på mellemtrinnet: [Co-teaching mellem matematik- og DSA-lærer giver deltagelse](#)
- Naturfagene i udskolingen: [Fællesfaglige forløb i naturfag med co-teaching-strukturer](#)
- Dansk, 2. klasse: [Co-teaching forløb om læsning skaber fagligt løft](#)

Derfor er indsatsen med i guiden

Ved hjælp af tolærerordning kan to fagprofessionelle komme tættere på elevernes faglige niveau og tilpasse undervisningen hertil. En ekstra lærer/ressourceperson i undervisningen kan give bedre forudsætninger for at imødekomme elevernes forskellige behov. Tolærerordning er en metode, som kan anvendes til et kollektivt løft i klassen, fokusere på udvalgte elever og som samtidig kan bidrage til inklusion og øget elevtrivsel.

Både dansk og international forskning (Hansen, 2019; Friend & Barron, 2019) har dokumenteret metodens resultater i forhold til inklusion samt faglige og trivselsmæssige elev effekter. Et forsøg med

tolærerordning er afprøvet i dansk og matematik i 6. klasse i 2012/2013 (Andersen et al., 2014). I forsøget blev tre forskellige typer af tolærerordninger afprøvet. Overordnet havde forsøget positiv effekt på læsefærdigheder. Når tolærerordning lykkes, oplever eleverne øget interaktion mellem underviser og den enkelte elev samt mere taletid i mindre grupper. Der har i perioderne med nedlukning været begrænsede muligheder for at prioritere lærer-elev-interaktion og gruppedialog mellem elever. Derfor er tolærerordningens relevans og potentiale også stor netop nu.

B. Makkerlæring

Overblik: Makkerlæring

Organisering:	Elever parres op i makkerpar og giver feedback, støtter og underviser hinanden
Målgruppe:	Elever, der har brug for ekstra hjælp i et givent fag
Alderstrin:	Egnet til alle klassetrin
Fag:	Egnet til alle fag
Varighed:	Minimum To lektioner om ugen i 16 uger

Kort om indsatsen

Makkerlæring, der også kaldes elev-til-elev læring, dækker over undervisningsaktiviteter, der involverer en struktureret læringsrelation mellem to elever. Kendetegn ved makkerlæring er, at elevernes faglige niveau løftes gennem samarbejde med andre elever. Læringen kommer gennem interaktion mellem elever, hvor eleverne som en integreret del af undervisningen giver feedback, støtter og underviser hinanden. Makkerlæring kan både organiseres med udgangspunkt i fagligt ligestillede elever, hvor eleverne fx skifter roller undervejs og konstellationer på tværs af faglig formåen eller aldersgrupper. Her kan de ældre eller fagligt stærke elever fungere som tutor eller mentor for den elev, I har en intention om at løfte fagligt.

Makkerlæring kan omsættes til online-undervisning og udendørsundervisning, og kan både indgå i den almindelige undervisning og i forløb uden for undervisningen (fx som led i et intensivt læringsforløb).

Indsatsen i praksis

- I to lektioner i 16 uger arbejder eleverne i makkerpar. Lærernes egne undervisningsplaner er afsættet for det faglige indhold, men makkerlæring definerer rammen. Eleverne skiftes i 15 minutter ad gangen med at understøtte sin makker, inden rollerne skifter. Læreren samler op midtvejs eller til sidst på samarbejdsprocesser, faglige processer og faglige resultater.

Forudsætninger for gennemførelse af indsatsen og for indsatsens virkning

- De fagprofessionelle skal være klædt tilstrækkeligt på til at etablere og stilladsere den strukturerede læringsrelation mellem eleverne.
- Makkerlæringen skal vare over en længere periode, så eleverne får mulighed for at knytte bånd og etablere venskaber.

Ressourcer til gennemførelse af indsatsen

- Der skal afsættes tilstrækkeligt med forberedelsestid til, at lærerne kan forberede og tilrettelægge indsatsen.
- Der skal afsættes tid og ressourcer til forberedelse af elever samt udvikling af materiale som støttespørgsmål.

- Derudover er der ikke tale om en ressourcetung indsats, da makkerlæring kan foregå som led i den almindelige undervisning.

Til skoleledelsen

Organisér indsatsen

- Skolen skal indledningsvis tage stilling til og afklare, hvem der har ansvaret for, hvordan makkerlæring skal gennemføres i praksis, da indsatsen kan gribes an på forskellig vis.
- Det bør være de lærere/ressourcepersoner, som kender eleverne bedst, der står for sammensætningen af makkerpar. Det er vigtigt, at eleverne sammensættes, så de både socialt og fagligt kan udfordre og lære noget af hinanden.
- Det er vigtigt, at læreren giver eleverne en omhyggelig vejledning i og feedback på, hvordan de skal give hinanden feedback, undervise hinanden, mv., så elevsamtalerne får det rette fokus.
- De fagprofessionelle skal have fokus på løbende stilladsering, fx i form af hjælpekort, støtteark, styrende spørgsmål, modelsætninger og sætningsåbnere.
- Det er vigtigt, at elever i makkerpar har tilstrækkelig viden om det emne, de arbejder med, og at eleverne har indsigt i, hvad hinanden skal lære og arbejde med. Det er en forudsætning for et øget læringsudbytte af makkerlæring.
- De fysiske rammer har stor betydning for elevernes koncentration, når de skal arbejde tæt sammen og give hinanden feedback. Indsatsen skal foregå et sted, hvor eleverne ikke bliver forstyrret.

Læs mere om indsatsen

- Viden om makkerlæring til ledelse og ressourcepersoner
- Materialer til indsatsen SYKL
- Redskab: Tre redskaber med fokus på elev-til-elev læring i danskfaget
- Redskab: To redskaber med fokus på elev-til-elev-læring i matematik

Praksiseksempler på implementering af indsatsen til inspiration

- Dansk, 2. og 5. klasse: Social mentorordning går hånd i hånd med makkerlæsning
- Engelsk, 4. klasse: Makkerlæring i flere fag styrker både den fagligt svage og stærke elev
- Historie, 8. klasse: Gå på opdagelse i historien i par og grupper

Derfor er indsatsen med i guiden

International forskning (McCallum et al. 2010, Kim et al. 2012, Cole 2013, Cole 2014, Rambøll et al. 2014, Dietrichson et al. 2015, Wexler et al. 2015, Boardman et al. 2016, Morano & Riccomini 2017) peger på, at der kan opnås positive effekter af indsatser med makkerlæring. Det er især det sociale element og den gensidige forpligtelse, der skabes i det fælles læringsrum, som virker positivt i forhold til at understøtte elevernes udbytte, og kan være med til at styrke disciplinen og øge engagementet blandt eleverne.

I en dansk grundskolekontekst er der evalueret to makkerlærings-indsatser. *Systematisk klassekammerathjælp* (SYKL) er udviklet som et udviklings- og forskningsprojekt i 2019-2020 af forskere og undervisere på læreruddannelsen og Københavns Professionshøjskole, og er en struktureret, samarbejdsorienteret måde at undervise og lære på, afprøvet på matematiklærere på tre skoler, som i 15 uger har afprøvet metoden i deres egen undervisning. Forsøget viser, at SYKL kan bidrage positivt til elevernes faglige udvikling, og at elevernes mundtlighed i matematik styrkes

gennem SYKL. Samtidig holder SYKL eleverne selvstændigt beskæftiget og frigiver tid til de elever, der har behov for mere hjælp (Schmidt, 2020).

Struktureret elevsamarbejde er målrettet elever i udsatte positioner over 16 uger, hvor ældre elever læser sammen med yngre elever. Indsatsen har ikke vist effekt på elevernes læsekompetencer i nationale test, men flere af eleverne oplevede at være blevet bedre til at læse og koncentrere sig. Samtidig sås en positiv effekt på aspekter af trivsel i den nationale trivselsmåling (Rosholm et al., 2019).

Internationale undersøgelser peger ligeledes på, makkerlæring kan løfte elever, der har vanskeligt ved at læse eller ved matematik (Dietrichson et al., 2020). Blandt andet, at relationen til jævnaldrende klassekammerater har betydning for læring og deltagelse i undervisningen, fx kan det skabe øget læringsudbytte og elevdeltagelse at klassekammerater anskueliggøre og forklarer matematik for hinanden (Schmidt, 2020).

Det sociale element og et fokus på interaktion mellem elever kan samtidig være gavnligt efter den lange periode med nedlukning og hjemsendelse som følge af COVID-19, hvor mange elever har været udfordret af de selvstændige arbejdsformer. Her kan makkerlæring understøtte øget interaktion mellem eleverne.

Indsatser i små grupper

C. Undervisning i små grupper

Overblik: Undervisning i små grupper

Organisering:	Udvalgte elever modtager faglig støtte i små grupper uden for den almindelige undervisning
Målgruppe:	Elever i udsatte positioner eller elever, der præsterer under det forventede niveau
Alderstrin:	Egnet til alle klassetrin
Fag:	Egnet til udvalgte fag, fx matematik (indsatsen er afprøvet og dokumenteret positiv i matematik)
Varighed:	Minimum fire lektioner om ugen i 12 uger

Kort om indsatsen

Undervisning i små grupper, også kaldet tutoring, består af aktiviteter, hvor udvalgte elever i en periode modtager faglig støtte i små grupper af en tutor (lærer eller ressourceperson). Formålet er at løfte en mindre gruppe af elever inden for et specifikt fagligt kompetenceområde.

Det er væsentligt, at undervisning i små grupper er et supplement til den undervisning eleven i forvejen modtager i klasseværelset, således at indsatsen ikke erstatter den almindelige undervisning og at eleverne ikke tages ud af klassefællesskabet.

Undervisning i små grupper er en fleksibel indsats, som vil kunne tænkes ind i både et virtuelt og et udendørs læringsmiljø.

Indsatsen i praksis

- To-fire udvalgte, fagligt udfordrede elever indgår i en dialogbaseret undervisning af en tutor (lærer/ressourceperson) i minimum fire sessioner á 25-40 minutter om ugen i 12 uger uden for den almindelige undervisning.

Forudsætninger for gennemførelse af indsatsen og for indsatsens virkning

- Indsatsen kræver ressourcer til at tilknytte en lærer/ressourceperson, der er kvalificeret til at løse opgaven eller rekruttering af tilstrækkeligt kompetente lærere/ressourcepersoner.
- Kompetenceudvikling af tutorerne, der skal oplæres i indsatsen, inden den går i gang. Det anbefales, at oplæringen af indsatsen har et omfang af fem dage (37 timer). Det anbefales ligeledes, at tutorerne får understøttelse, feedback og supplerende træning sideløbende med, at de underviser eleverne. Det kan være af eksterne leverandører eller personale, der har kendskab til indsatsen/metoden.

Ressourcer til gennemførelse af indsatsen

- Løn til tilknyttede lærere/ressourcepersoners forberedelse, undervisning og evaluering af indsatsen.
- Kompetenceudvikling af tutorer til indsatsen.

Til skoleledelsen

Organisér indsatsen

- Undervisning i små grupper bør foregå i elevens vante rammer, men med mere og tættere lærerkontakt.
- Det er af afgørende betydning, at den lærer eller ressourceperson, der er tilknyttet gruppen af elever, er kvalificeret til indsatsen og kan træffe de rigtige valg i forhold til mål, gruppestørrelse og progression.
- Den tilknyttede lærer skal være klædt på til at støtte gruppen, således at gruppen kan mærke, at læreren er tilgængelig og styrker elevernes udvikling. Indlæg tid til sparring mellem gruppen og læreren både før, under og efter forløbet.
- Indsatser i små grupper fungerer bedst, hvis det er faglæreren, der varetager arbejdet med gruppen, mens en anden ressourceperson overtager lærerens øvrige funktioner.
- Aftal en tydelig plan med beskrivelse af det pædagogiske indhold for forløbet, som skaber struktur for både den/de lærere/ressourcepersoner, der indgår i indsatsen, elevgruppen og det løbende samarbejde med elevernes faste lærere, hvis disse ikke indgår direkte i indsatsen.
- Det er centralt, at eleverne i gruppen får større mulighed for at komme til orde, end de gør i den almindelige klasseundervisning.
- Undervisning i små grupper er mest effektivt, hvis undervisningen er målrettet et bestemt kompetenceområde frem for at adressere flere forskellige.
- Etableringen af elevgruppen bør tage højde for, at eleverne har nogenlunde samme faglige udgangspunkt.
- Indsatsen bør både have til formål at skabe fagligt løft og større lyst til faget/kompetenceområdet blandt de fagligt udfordrede elever.

Læs mere om indsatsen

- Redskab: [Erobring af math](#)

Praksiseksempler på implementering af indsatsen til inspiration

- Engelsk, 4. klasse: [Elever med ordblindhed bruger et digitalt værktøj til støtte i engelsk](#)
- Idræt, 2. klasse: [Styrket motorik hos en mindre gruppe elever i 2. klasse](#)

Derfor er indsatsen med i guiden

Dansk og international forskning viser, at effektive, tidsbegrænsede undervisningsforløb i små grupper kan løfte elevernes faglige niveau betydeligt (Dietrichson et al., 2015). Samtidig opbygger det elevernes selvtillid i det specifikke fagområde, at der er mulighed for fordybelse og en tættere kontakt med læreren, hvilket mange steder har været en udfordring i det seneste års nødundervisning.

Indsatsen 'Tidlig matematikindsats til marginalgruppeelever' (TMTM) er afprøvet af TrygFondens Børneforskningscenter, Københavns Professionshøjskole og VIA University College i 2017 på fagligt dygtige (2. klasse) og fagligt udfordrede elever (2. og 8. klasse) i matematik i grupper på to-fire elever samt en-til-en. Undersøgelsens resultater peger på, at TMTM-konceptet er meget effektivt sammenlignet med andre indsatser nationalt og internationalt til at hjælpe udfordrede og fagligt dygtige elever med at forbedre deres matematikkundskaber. (Harder et al., 2020).

Internationale studier af tutoring-indsatser har ligeledes vist relativt store og signifikant positive effekter, bl.a. på elever, der har vanskeligt ved at læse eller ved matematik (Dietrichson et al., 2015, Dietrichson et al., 2020), fx på elevernes sprogfærdigheder, læseforståelse. Selvom disse erfaringer ikke er fra dansk forskning, er det vurderingen, at undervisning i små grupper vil være relevant og virksom i en dansk grundskolekontekst (Rogde et al., 2019).

D. Intensive læringsforløb

Overblik: Intensive læringsforløb

Organisering:	Udvalgte elever arbejder intensivt med faglige udfordringer uden for den almindelige undervisning
Målgruppe:	Elever i udsatte positioner eller elever med faglige udfordringer
Alderstrin:	Udviklet primært til udskoling, men kan også anvendes blandt yngre elever
Fag:	Egnet til udvalgte fag, fx matematik og dansk
Varighed:	Minimum 35 lektioner om ugen i to uger samt otte ugers mentorforløb

Kort om indsatsen

Intensive læringsforløb, også kaldet turboforløb, er kendetegnede ved, at der i en afgrænset periode arbejdes fokuseret med en særlig udfordring hos udvalgte elever uden for den almindelige undervisning. Læringsforløbene kan variere i tid og intensitet, men de er generelt kendetegnet ved at foregå over en kort periode og fokusere på enkelte fag. Indsatsen bryder med vante rammer og foregår i en anden kontekst, end eleverne er vant til. Der er færre elever og flere lærere end i den daglige undervisning.

Forløbene kan foregå i weekender og ferier, fx som sommerskoler. Det er væsentligt, at indsatsen ikke erstatter den almindelige undervisning, da forsøg med dette ikke har vist positive resultater.

Intensive læringsforløb egner sig godt til elever, der er udfordret fagligt, socialt og/eller personligt, da forløbene giver mulighed for at prioritere arbejdet med elevernes personlige og sociale udvikling. Dette arbejde kan ofte være en forudsætning for, at eleverne rykker sig fagligt og at læringen fastholdes efter forløbet. Eksempler på fokusområder i arbejdet med elevernes personlige og sociale kompetencer er arbejdet med fastlåst og åbent tankesæt og tilgangen til fejl som en naturlig del af det at lære.

Indsatsen i praksis

Intensivt læringsforløb i længere ferie:

- Intensivt læringsforløb over to uger med 35 ugentlige undervisningstimer på elevernes egen skole af lærere og pædagoger, der kender eleverne i forvejen. Efter forløbets afslutning fastholdes eleverne i deres læring i et otte ugers mentorforløb med to x 45 minutters undervisning.
- Intensivt læringsforløb af tre-fire ugers varighed, med eller uden overnatning, afviklet i et lokalt forpligtende fællesskab mellem ungdomsskolen og folkeskoler i kommunen, med efterforløb på elevernes hjemskoler.

Intensivt læringsforløb i løbet af skoleåret:

- Intensivt læringsforløb fx løbende over et eller flere skoleår, hvor eleven uden for skoletiden (fx i weekender og/ferier) deltager i intensiv undervisning.

Forudsætninger for gennemførelse af indsatsen og for indsatsens virkning

- Intensive læringsforløb skal indeholde målrettet undervisning udformet ud fra klare mål og rammer om det ønskede udbytte.
- Elevernes deltagelse i de intensive læringsforløb bør enten være frivillig eller ske på baggrund af en strategisk udvælgelse, hvor elever og deres forældre inddrages i indstillingsprocessen med henblik på at sikre den nødvendige motivation til at deltage i indsatsen.
- En central udfordring for de intensive læringsforløb består i at fastholde elevernes læring efter forløbets afslutning. Overgang og overlevering fra det intensive læringsforløb til den almindelige undervisning bør derfor tilrettelægges med henblik på at understøtte fastholdelse og fortsat udvikling af elevens faglige, personlige og sociale kompetencer. Det kan ske i form af opfølgende mentorforløb, sociale arrangementer for elevgruppen eller aktiv forældreinddragelse.
- Der bør sikres overensstemmelse mellem det materiale, eleverne undervises i under det intensive læringsforløb og læreplanen for den almindelige undervisning.

Ressourcer til gennemførelse af indsatsen

- Løn til tilknyttede lærere/ressourcepersoners forberedelse, undervisning og evaluering, og evt. midler til eksterne leverandører.
- Kompetenceudvikling af lærere/ressourcepersoner, der indgår i indsatsen samt et efterfølgende mentorforløb med eleverne.
- Lokaler/faciliteter.

Til skoleledelsen

Organisér indsatsen

- Der skal tages beslutning om, om det intensive læringsforløb kan gennemføres inden for skolens egne rammer eller om forløbet skal involvere og drives af eksterne.
- Det er afgørende, at de nødvendige ressourcer afsættes før, under og efter forløbet for at sikre god overgang og overlevering fra det intensive læringsforløb til den almindelige undervisning.
- Lærernes og pædagogernes anerkendende tilgang over for eleverne har en afgørende betydning i de intensive læringsforløb. Da eleverne ofte er mærket af faglige og eventuelt personlige/sociale

udfordringer, oplever de ofte utilstrækkelighed. Ved at fokusere på elevernes progression og succeser og anerkende det, de kan, styrkes elevernes tro på egne evner og motivation.

- Systematik, repetition og klare rammer er helt afgørende i intensive læringsforløb. Dette gælder især i læringsforløb med elever, der også har sociale og personlige udfordringer, hvor klare rammer er med til at støtte eleverne. Især når eleverne samtidig skal arbejde med nye og afvekslende undervisningsformer og indgå i nye sociale relationer.
- Det er væsentligt at overveje oplagte lokaler og andre fysiske rammer specifikt til det intensive læringsforløb, så eleverne føler sig hjemme.
- Det pædagogiske indhold i forløbet skal beskrives.

Læs mere om indsatsen

- Artikel: [Tilrettelæg, gennemfør og evaluér intensive læringsforløb](#)
- Procesredskab: [Planlægning af intensive læringsforløb om retskrivning og brøker](#)
- Forløb: [Dit liv, din læring \(målrettet ikke-uddannelsesparate elever i 8. klasse\)](#)
- Forløb: [Strategier til læring \(målrettet ikke-uddannelsesparate elever i 8. klasse\)](#)

Praksiseksempler på implementering af indsatsen til inspiration

- Dansk og matematik i udskolingen: [Giv elever succesoplevelser og ny motivation på FAGCAFÉ](#)
- Dansk og matematik, 9. klasse: [Giv eleverne forudsætninger for at deltage aktivt i skolen](#)
- Matematik, 9. klasse: [Turboforløb på elevernes præmisser, men inden for de voksnes rammer](#)

Derfor er indsatsen med i guiden

Et intensivt læringsforløb kan give elever med faglige, personlige og/eller sociale udfordringer mulighed for at arbejde intensivt og i en afgrænset periode med specifikke udfordringer. Med nye rammer og en anden måde at undervise på kan eleverne få en ny tilgang til det at lære, som kan bringes med tilbage i den almindelige undervisning.

Børne- og Undervisningsministeriet har afprøvet to intensive læringsforløb á to ugers varighed (*Dit liv, din læring* og *Strategier til læring*) målrettet ikke-uddannelsesparate elever i 8. klasse. De intensive læringsforløb har små positive effekter på elevernes faglige læring i dansk og matematik både efter et par måneder (nationale test i 8. klasse) og mere end et år efter forløbets afslutning (standpunktskarakter og afgangsprøve i 9. klasse). Sammenholdt med lignende effektstudier, forløbets varighed og omkostning (estimeret 5.000 kr. pr. elev) vurderes effekten af forløbene at være betragtelig (Rosholm et al., 2020).

Læringslokomotivet, der er et intensivt læringsforløb á tre-fire ugers varighed har ligeledes vist signifikant fremgang i elevernes præstationer i læsetest, retskrivningstest og matematiktest (EPINION, 2018). *Lær for Livet* er en indsats, hvor elever i udsatte positioner deltager i et seksårigt læringsforløb. En del af indsatsen er intensive læringscamps i weekender og ferier, hvor eleverne træner dansk, matematik og personlig læring. Indsatsen er evalueret positivt af en følgeforskergruppe fra DPU, Aarhus Universitet (DPU, 2021b).

Undersøgelser peger på, at særligt elever med et fagligt efterslæb og/eller en svag social baggrund har gavn af intensive læringsforløb. Flere undersøgelser peger ligeledes på vigtigheden af, at de intensive læringsforløb suppleres med andre indsatser, som fx mentorordning, og bør fokusere på overgang og overlevering fra det intensive forløb til den ordinære undervisning (Rambøll, 2020).

Supplerende, individuelle indsatser

Ud over de ovenstående fællesskabsorienterede indsatser, kan der være behov for individuelle indsatser til udvalgte elever, der fx kan foregå i elevens eget hjem. Nedenstående individuelle indsatser kan suppleres med de fællesskabsorienterede indsatser.

E. Bogpakker – familielæsning og læse- og skriveredskaber

Overblik: Bogpakker

Organisering:	Den enkelte elev modtager læse- og/eller skriveredskaber til individuel træning uden for skoletiden
Målgruppe:	Udsatte børn og fagligt udfordrede elever
Alderstrin:	Egnet til alle klassetrin (indsatsen er afprøvet og dokumenteret positiv i 2., 3. og 5. klasse)
Fag:	Egnet til udvalgte fag, fx dansk (indsatsen er afprøvet og dokumenteret positiv i dansk)
Varighed:	Minimum seks gange over 16 uger eller to gange over et skoleår

Kort om indsatsen / Indsatsen i praksis

Læse- og skriveredskaber

Elever i udsatte positioner modtager en pakke med farverige læse- og skriveredskaber hver tredje uge i løbet af 16 uger (seks pakker i alt). Der er ikke nogen krav til, hvordan eller hvor ofte eleven skal arbejde med pakkerne. Hver pakke har sit eget tema og består af bøger, spil, skrive- og læseredskaber som fx penaltus, lineal og stempler. Materialerne er udvalgt i samarbejde med lærere og faglige vejledere/ressourcepersoner/konsulenter i dansk. Hver pakke indeholder desuden et brev til eleven fra en rollemodel. I brevene forsøger rollemodellen at motivere og engagere eleverne til at give sig i kast med materialet i pakken. Bogpakkerne skal hjælpe med at styrke elevens motivation for læring, styrke elevens selvtillid og selvværd samt understøtte elevens engagement i egen læring.

Familielæsning

Udvalgte elever får to gange i skoleåret udleveret bøger til selv-læsning medfulgt af en vejledning til forældrene med inspiration til, hvordan de kan læse med deres barn.

Forudsætninger for gennemførelse af indsatsen og for indsatsens virkning

- Information til og opbakning fra forældrene er afgørende for at få indsatsen til at lykkes. Derfor bør der være en forældrevejledning, som er oversat til de sprog forældrene til eleverne i indsatsen taler.
- Vejledningen bør give forældrene praktiske råd til hvordan de kan hjælpe deres barn til at læse og forstå teksterne. I vejledningen bør forældrene ligeledes gøres opmærksomme på, at alle børn kan blive bedre til at læse ved at øve sig, for at motivere de forældre som tænker, at deres børn har svært ved at læse og derfor skal skånes.

Ressourcer til gennemførelse af indsatsen

- Udvælgelse og indkøb af målgruppepassende skrive- og/eller læsematerialer til eleverne i indsatsen.
- Udarbejdelse af forældrevejledning og/eller breve fra rollemodeller.
- Logistik i forhold til udsendelser af pakker til eleverne i indsatsen.

Til skoleledelsen

Organisér indsatsen

- Det er væsentligt at forældrene informeres om elevens deltagelse i indsatsen inden indsatsen går i gang og den første pakke modtages.
- Det anbefales, at eleverne bliver præsenteret for et bredt udsnit af børnelitteratur, og at de kan kaste sig over materialet af lyst uden forældreinvolvering og deadlines fra skolen, da det kan være en drivende faktor for elevernes læselyst.

Læs mere om indsatsen

- [Materialerne i Klub Penalties](#)
- Redskab: [Hvad kan skolen gøre for at klæde forældre på til at støtte deres børns læsning?](#)

Derfor er indsatsen med i guiden

Børn lærer bedst at læse, når de regelmæssigt læser i hjemmet. Hvordan forældrene læser sammen med deres barn og taler med barnet om sprog og læsning, har betydning for barnets læseudvikling. Et forsøg har vist betydelig positiv effekt for elevernes kompetencer inden for læsning og skrivning i *READ-projektet* afprøvet på 29 folkeskoler i Aarhus, hvor udvalgte elever fik udleveret bøger til selv læsning to gange i skoleåret. Elever med forældre, der inden projektet opfattede deres børns evner til at læse som fastlåste og svære at ændre, har vist særligt gode resultater. Det tyder på, at involvering af forældrene kan gøre en stor forskel, når forældrene gøres opmærksomme på, at alle børn kan blive bedre til at læse ved at øve sig. Forsøg med forældreinddragende indsatser viser sig ofte at have mindst effekt for familier med svag økonomisk eller uddannelsesmæssig baggrund. Det er imidlertid ikke tilfældet for denne indsats. Eksempelvis har børn med anden etnisk baggrund end dansk profiteret lige så meget af READ-projektet som børn med dansk baggrund (Andersen & Nielsen, 2016).

Der er ligeledes vist betydelig positiv effekt for elevernes kompetencer inden for både læsning og skrivning for elever i 3. og 5. klasse ved indsatsen *Klub Penalties* (2016 og 2017), hvor elever i udsatte positioner modtager pakker med læse- og skriveredskaber hver tredje uge i 16 uger. Eleverne oplevede desuden en øget læselyst. (Rosholm et al. 2019).

Referencer

- Andersen, S. C.; Beuchert-Pedersen, L. V.; Nielsen, H. S. & Thomsen, M. K. (2014): "2L Rapport – undersøgelse af effekten af tolærerordninger". Aarhus: TrygFondens Børneforskningscenter. https://dk.ramboll.com/-/media/files/rm/rapporter/140410-rapport-om-fors%C3%B8g-med-tol%C3%A6rerordninger_2014.pdf?la=da
- Andersen, S. C. & Nielsen, H. S. (2016). Reading intervention with a growth mindset approach improves children's skills. TrygFondens Børneforskningscenter. <https://childresearch.au.dk/skole/sprog-og-laesning/read-sammen-om-laesning/>
- Andersen, S. C. & Hvidman, U. (2020). Implementing Educational Interventions at Scale. TrygFondens Børneforskningscenter. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3609833
- Boardman, A. G.; Vaughn, S.; Buckley, P.; Reutebuch, C.; Roberts, G.; Klingner, J. (2016). Collaborative Strategic Reading for Students with Learning Disabilities in Upper Elementary Classrooms. *Exceptional Children* 82.4 (July 2016): 409-427.
- Cole, M. W. (2014). Speaking to Read: Meta-Analysis of Peer-Mediated Learning for English Language Learners. *Journal of Literacy Research: JLR*; Thousand Oaks 46.3 (Sep 2014): 358.
- Cole, M. W. (2013). "Rompiendo el Silencio": Meta-Analysis of the Effectiveness of Peer-Mediated Learning at Improving Language Outcomes for ELLs. *Bilingual Research Journal* 36.2 (2013): 146-166.
- Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) (2021). Grundskolers erfaringer med nødundervisning under covid-19-pandemien. <https://www.eva.dk/grundskole/grundskolers-erfaringer-noedundervisning-under-covid-19-pandemien>
- DPU, Aarhus Universitet (2021a). Skolelukninger i Århus Kommune under corona-pandemien i et elev- og forældreperspektiv: En sammenligning mellem foråret 2020 og vinteren 2021. Report (aarhus.dk)
- DPU, Aarhus Universitet (2021b). Overgange – anbragte unges veje fra skole til uddannelse. https://edu.au.dk/fileadmin/edu/Udgivelser/Rapporter/Ebog_-_Laer_for_Livet_rapport_6.pdf
- Dietrichson, J.; Bøg, M.; Filges, T. & Jørgensen, A. K. (2015). Skolerettede indsatser for elever med svag socioøkonomisk baggrund: en systematisk forskningskortlægning og syntese. SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd; 15:07. <https://www.vive.dk/da/udgivelser/skolerettede-indsatser-for-elever-med-svag-sociooekonomisk-baggrund-5257/>
- Dietrichson, J.; Filges T.; Seerup, J. K.; Klokke, R. H.; Nielsen, B. C. V., Bøg, M. & Eiberg, M. (2020). Targeted school-based interventions for improving reading and mathematics for students with or at risk of academic difficulties in Grades K-6: A systematic review. Campbell Collaboration. <https://www.vive.dk/da/udgivelser/targeted-school-based-interventions-for-improving-reading-and-mathematics-for-students-with-or-at-risk-of-academic-difficulties-in-grades-k-6-a-systematic-review-16088/>
- EMU – Idræt og bevægelse i skolen (2021). <https://emu.dk/grundskole/varieret-undervisning/bevaegelse/idraet-og-bevaegelse-i-skolen?b=t5-t1116-t1117>
- Engzell, P.; Frey, A. & Verhagen, M. (2020, november). The collateral damage to children's education during lockdown. VOX EU – Centre for Economic Policy Research. <https://voxeu.org/article/collateral-damage-children-s-education-during-lockdown>
- EPINION (2018). Evaluering af læringslokomotivet - Intensive læringsforløb. Ungdomsskoleforeningen. https://ungdomsskoleforeningen.dk/wp-content/uploads/2020/05/Evaluering-af-L%C3%A6ringslokomotivet_26.04.2018.pdf
- Friend, M., & Barron, T. (2019). Co-teaching: Skab fællesskaber gennem partnerskaber mellem lærere i klasserummet. I R. Kristensen (red.), *Flere fantastiske forbindelser – Relationer og konstruktioner i læringsmiljøer* (s. 175–186). Dafolo.

Lagermann, L. C. (2020, juni). Hvordan reducerer vi fravær og giver alle elever lyst til at gå i skole? <https://videnskab.dk/forskerzonen/kultur-samfund/hvordan-reducerer-vi-fravaer-og-giver-alle-elever-lyst-til-at-gaa-i-skole>

Hansen, J. H. (2019). Co-teaching. Aarhus Universitetsforlag. <https://www.ucviden.dk/en/publications/co-teaching>

Harder, J.; Færch, J. V.; Malm, S. G.; Overgaard, S.; Rasmussen, K.; Tonnesen, P. & Rosholm, M. (2020). Sammenfatning af følgeforskningen på Matematikindsats 2017 – TMTM, Tidlig Matematikindsats til Marginalgruppeelever. Københavns Professionshøjskole, TrygFondens Børneforskningscenter, Aarhus Universitet. https://childresearch.au.dk/fileadmin/childresearch/dokumenter/Publikationer/Matematikindsats_2017_rapport_FINAL.pdf

Kim, W.; Linan-Thompson & S.; Misquitta, R. (2012). Critical Factors in Reading Comprehension Instruction for Students with Learning Disabilities: A Research Synthesis. *Learning Disabilities Research & Practice* 27.2 (May 2012): 66-78.

Kommunernes Landsforening (KL) (2020, marts). Udsatte børn – Nøgletal 2020. <https://www.kl.dk/media/23751/udsatte-boern-noegletal-2020.pdf>

Kristensen, N.; Jensen, V. M.; Krassel, K. F. (2020, september). Panelanalyse af bekymrende skolefravær. VIVE. <https://www.vive.dk/da/udgivelser/panelanalyse-af-bekymrende-skolefravaer-15204/>

McCallum, R. S.; Krohn, K. R.; Skinner, C. H.; Hilton-Prillhart, A.; Hopkins, M.; Waller, S.; Polite, F. (2010). Improving reading comprehension of at-risk high-school students: The ART of Reading program. *Psychology in the Schools*. Vol.48(1), pp. 78-86.

Morano, S. & Riccomini, P. J. (2017). Reexamining the Literature: The Impact of Peer Tutoring on Higher Order Learning. *Preventing School Failure* 61.2 (2017): 104-115.

Rambøll (2020). Kvalitativ miniundersøgelse af Plan T, DrengAkademiet og Københavner Akademiet.

Rambøll, Aarhus Universitet, Professionshøjskolen Metropol, UCC Professionshøjskolen og VIA University College (2014). Forskningsbaseret viden om Undervisningsmiljø og trivsel.

Rogde, K., Hagen, Å.M., Melby-Lervåg, M., Lervåg, A. (2019). The effect of linguistic comprehension instruction on generalized language and reading comprehension skills. <https://www.vive.dk/da/nyheder/2020/gruppeundervisning-har-god-effekt-paa-boerns-sprogfaerdigheder-og-laeseforstaelse/>

Rosholm, M.; Vind, B. D.; Laursen, N. B.; Lomholt, J. J. & Nielsen, S. A. (2019): Evaluering af to skolerettede og to skoleunderstøttende indsatser målrettet udsatte børn. Aarhus: TrygFondens Børneforskningscenter. https://childresearch.au.dk/fileadmin/childresearch/dokumenter/Publikationer/Styrket_faglighed_Faerdigt_praksisrettet_resume_tilgaengelig.pdf

Rosholm, M.; Hvidman, C.; Nielsen, S. A.; Gumedde, K.; Nafziger, J. & Koch, A. (2020). Turboforløb til ikke-uddannelsesparate elever i 8. klasse. TrygFondens Børneforskningscenter. <https://www.uvm.dk/publikationer/2020/200622-turboforloeb-til-ikke-uddannelsesparate-elever-i-8-klasse>

Schmidt, M. C. S. (2020, dec.). Systematisk KLassekammerathjælp (SYKL) i matematik. Afrapportering til A. P. Møller fonden. Københavns Professionshøjskole. <https://sykl.kp.dk/wp-content/uploads/2021/01/Til-hjemmesiden-APM-afrapportering-SYKL-Maria-Christina-Secher-Schmidt.pdf>

Styrelsen for IT og Læring (STIL) (2016). Trivsel og fravær i folkeskolen.

Wexler, J.; Reed, D. K.; Pyle, N.; Mitchell, M.; Barton, E. E. (2015). A Synthesis of Peer-Mediated Academic Interventions for Secondary Struggling Learners. *Journal of Learning Disabilities* 48.5 (2015): 451-470.

Kontakt

Sekretariatet for nationalt læringsinitiativ til elever i udsatte positioner i grundskolen efter COVID-19 - Socialstyrelsen og Styrelsen for Undervisning og Kvalitet.

Mail: trivsel_laering_covid19@socialstyrelsen.dk

Julie Møller-Høy Worm

Tlf.: +45 41730861

Fie Lydal Johansson

Tlf.: +45 41932522

Socialstyrelsen

Socialstyrelsen
Edisonsvej 1
5000 Odense C
Tlf.: 72 42 37 00

www.socialstyrelsen.dk